
Magdalena

door Nora van Laar

Achtergronden en uiterlijke beschrijving

Magdalena van Maarten 't Hart (Maassluis, 25 november 1944) verscheen in februari 2015 bij uitgeverij De Arbeiderspers; in 2016 was het boek al aan de veertiende druk toe. In 2015 kwam er bij uitgeverij Rubinstein een door Kees Hulst voorgelezen versie uit.

Het boek bestaat uit zeventien hoofdstukken die in lengte variëren tussen de drie en vierentwintig pagina's: 'Proloog, Aanvang', 'Bezettingstijd', 'De ontvoering', 'De dorpelwachter', 'Ruifsbroek', 'De ark van Noach', 'Gebitsverzorging', 'Twee brieven', 'Afspraak', 'Dementie', 'Hemelvaartsdag 1994', 'De grommende muis', 'Rozenburg', 'Het einde', 'De tocht terug', 'De Lange Taam', 'Proloog' wordt van de overige teksten gescheiden door een witte bladzijde, de overige hoofdstukken volgen elkaar zonder onderbreking op. In het midden van het boek bevinden zich acht ongenummerde pagina's met foto's van Magdalena van der Giesen – de moeder van de auteur – en haar familieleden.

Op de achterflap van het boek staat vermeld dat 't Hart op verzoek van zijn moeder pas na haar dood over haar is gaan schrijven; ook in verschillende interviews rept de auteur hier van. Hij zegt haar wens te hebben gerespecteerd, omdat het hem niet gepast leek al tijdens haar leven over haar wanen te schrijven. In een interview met Sofie Mulders vermeldt 't Hart dat hij voor zijn roman *De eeuw van mijn vader* van Geert Mak als inspiratiebron heeft gebruikt. Net als Mak, zegt hij, heeft hij gewoon de namen en data van zijn familieleden gebruikt. De beschrevenen zijn toch bijna allemaal al dood en degene die ooit 't Harts biografie zal schrijven, zal ook alles en iedereen bij naam noemen.

terug naar huis, overdacht Maarten allerlei zaken: de mogelijke oorzaken van moeders achterdocht ten opzichte van zijn vader, zijn eigen afkeer van het calvinisme, de mogelijke verkoop van moeders huis, moeders weerzin ten opzichte van dieren, haar latere preutshheid die in zijn vroegste jaren nog niet bestond. In regensstelling tot de koude dag in december 1973 toen Maartens vader werd begraven, was het tijdens moeders begraving in de zomer van 2012 bloedheer. In de kerk liet Maarten, die zijn moeder nog niet dood had gezien, de kist nog even openen: ze was ingeschroompeld en voor hem nog maar nauwelijks herkenbaar. Daarna bespeelde hij het orgel. In gedachte leverde hij commentaar op het neutrale levensverhaal dat zijn zuster over hun moeder hield en op de gezongen psalmen. Vervolgens liepen ze over De Lange Taam achter de rouwauto aan naar de begraafplaats. Aan het graf sprak de dominee de Apostolische Geloofsbelijdenis uit, gevolgd door het Onze Vader. Later bracht Maartens zwager Maarten en zijn vrouw terug naar Warmond. Onderweg bedacht Maarten dat hij niet wilde voortleven na de dood. Alleen voor de *Matthäuspasion* wilde hij zijn graf nog wel uitkomen, *Air* uit de derde Suite van Bach voldeed ook.

Interpretatie

Genre / Wie *Magdalena* van Maarten 't Hart opslaat, verwacht misschien een biografie te gaan lezen, het levensverhaal van Magdalena van der Giessen, moeder van de schrijver, geboren op 30 mei 1920 in het Zuid-Hollandse Poeldijk, gestorven in juli 2012 te Maasland. Alles wijst in die richting. Het boek heet naar haar en ook haar familieleden worden met naam en toenaam genoemd, de ik-verteller voorop: net als de auteur heet hij Maarten 't Hart. In 'Proloog' stelt hij de lezer meteen van zijn voornemen op de hoogte om over zijn moeders leven te vertellen; in het daaropvolgende hoofdstuk *Aanvang* gaat hij direct van start. Wat volgt is een serie anekdotes, elk in een eigen hoofdstuk gevat, min of meer chronologisch geordend vanaf moeders jongste jaren tot aan haar dood en begravenis. Als vertellende ik, man van een jaar of zeventig, beleeft Maarten via zijn jongere ik de geschiedenis mee.

Genre

Maar bij nader inzien ligt de zaak toch niet zo eenvoudig en doet de vraag op of we hier werkelijk met non-fictie te maken hebben. Om te beginnen selecteert de oude verteller uit alle voorvallen uit zijn moeders leven kiest hij er een aantal die hij blijikbaar illustreert vindt, daarbij vele perioden onbesproken latend. Bovendien worden die gegevens door het gekozen perspectief van de ik-verteller ingekleurd met diens persoonlijk-

Verleislust
Opbouw /

Titelverklaring /

Genre /

ke visie. En dan moet Maarten ook nog eens bekenen dat hij jaren niet veel van zijn moeder weet, zeker van haar jeugdeigenlijk niet veel van zijn moeder weet, komt van zijn grootmoeder die net als hij een talentvol familiechroniqueur was. Pas op latere leeftijd heeft Magdalena hem verteld dat haar vaders knecht bij haar als meisje in bed sliep en dat haar eerste liefde haar achterneef Jaap Look was, toentertijd relaties zonder toekomst wegens respectievelijk standsoverschil en een te nauwe familieband.

Pas wanneer Maarten op zijn eigen geheugen kan stunen, kan hij meer vertellen. Maar dan kan de lezer zich weer afvragen hoe betrouwbaar dat geheugen van de inmiddels bejaarde verteller eigenlijk is. Hoe kan hij nog zo precies weten wat hij als kind dacht en deed? Heeft hij de vele dialogen die zijn tekst rijk is, werkelijk woord voor woord onthouden? En wat te denken van de vele details die hij in zijn verhaal verwerkt, zoals kledingkleur of poses en gezichtsuitdrukkingen van toeschouwers?

En dan zo'n beschrijving als die waarmee het hoofdstuk *De ontvoering* begint, van een uitgestorven Patijnestraat, zinderend in het felle licht van een hoog staande zon. Het is een klassieke topos die bij de lezer verwachtingen oproept over de dingen die hij zal gaan lezen. De verteller had de opmerking 'Je had dan altijd het gevoel dat er iets groots stond te gebeuren' er niet aan hoeven toevoegen. Dat groots blijft de autorit met de bekende man door Maassluis, op weg naar de begraafplaats.

Alleen de tienjarige Maarten beleeft dit avontuur, de vertellende ik – in de andere hoofdstukken zo pregnaat aanwezig – heeft zich aan het zicht onttrokken. Maar als een echte autoritaire verteller bepaalt hij intussen wel de presentatie van het verhaal. Het gaat om een afgerond geheel met aan het einde een vertraging om de ontknoping – Maartens ontdekking dat hij zelf de oorzaak is van de oploop voor zijn ouderlijk huis – zo lang mogelijk uit te stellen. Hier is een ervaren auteur aan het werk die weet hoe hij met stijlmiddeelen moet omgaan, een schrijver die weet hoe het verslag van een gebeurtenis te manipuleren tot een literaire tekst.

De kwalificatie van de vertelling als pure non-fictie lijkt dus niet terecht. Misschien is het beter van een portret te spreken dan van een biografie. Maar ook deze term dekt de lading niet. Want over wie gaat dit verhaal nu eigenlijk? Over Magdalena van der Giesse en of over haar zoon Maarten 't Hart? Het boek heet dan wel naar de moeder, maar haar karakter analyseren doet de verteller nauwelijks. Meer is hij bezig zijn eigen verhouding tot haar te onderzoeken met als hamvraag hoe hij de persoon is geworden die hij uiteindelijk is. De door hem uitgekozen anekdotes zijn toch vooral illustraties van zijn eigen losmaking uit

het ouderlijk milieu – in het bijzonder van moeder – en zijn ontwikkeling op weg naar volwassenheid en uiteindelijk geloofsval.

Stap voor stap begeeft de opgroeiende jongen zich verder van huis, daarmee niet alleen zijn buitenwereld vergroterend, maar ook een nieuwe geestelijke ruimte ontdekkend waarin het Bijbels geloof het moet afdrogen tegen wetenschappelijke kennis. Zonder het te beseffen heeft zijn moeder hieraan meegewerkt, want door haar zoon al jong als bewaker met haar echgenoot mee te sturen, kon deze genieten van de tuin waar zijn vader toen nog werkte. De jongen ontdekte er, met name via de sloot achter het land, dat de natuur zijn natuurlijke biotoop is. Voor hem werd de tuin zijn werelds paradijs, een oord dat schriftaflak tegen het paradijs van zijn moeder, die meende dat dit de mens pas na de dood ten deel viel.

De verkenning van de buitenwereld voltrok zich geleidelijk. Vanuit het ouderlijk huis waar Maarten aanvankelijk een bijna symbiotische relatie met zijn moeder had, ging het naar vaders werkterrein, naar de lagere school in een naburige straat, naar de hbs in Vlaardingen, naar de universiteit in Leiden. Daarnaast toonde de burgermeesterszoon de jongen onverwacht een geheel nieuwe visie op het leven in Maassluis en stonden zijn schoolmeesters hem bij in zijn wens om – tegen moeders zin in – door te leren. Maar het is toch vooral Maarten zelf die al heel jong zijn kritisch vermogen gebruikt. Het betekent het begin van zijn geloofsafval, met twijfel aan het waarheidsgehalte van het verhaal van de ark van Noach als begrip van het proces en de kennisneming tijdens de les Nederlands op de hbs van de exacte feiten van de Jodenvervolgging als eindpunt.

Als wetenschapper-bioloog probeert Maarten alles te verklaren vanuit genen en opvoeding. Maar helemaal komt hij er toch niet uit. Want hoe moet hij uitleggen dat zowel Magdalena als haar broers hun partners zonder aanleiding van overspel betichten terwijl hijzelf en zijn broer en zus nergens last van hebben? Vanuit zijn standpunt ziet hij religie, zeker in de mate waarin moeder deze belijdt, als een waan, van hetzelfde niveau als haar seksuele jaloezie en haar latere achterdocht door de buien te worden beïnvloed. Nooit legt Maarten zich bij haar gezichtspunten neer. Tot op het laatste probeert hij haar ideeën met redelijke argumenten te weerleggen; zelfs op haar betragen is becommentarieert hij in gedachte nog haar leven en filerend hij ten slotte de Apostolische Belijdenis en het Onze Vader. Telkens weer betoont hij zich daarbij een man die alleen uitspraken doet op basis van bewijzen. Maar toch neemt ook hij wel eens een veronderstelling voor waar aan. Zo heeft Magdalena hem nooit

verteld dat ze hem als *oppasser* met vader meestuurde, dat is zijn interpretatie van het gebeuren.

Uit de door moeder en zoon getoonde vasthoudendheid kan de lezer uiteindelijk alleen maar concluderen dat de twee erg op elkaar lijken. Hun leven lang volgden ze hetzelfde patroon. Begon Magdalena over de door haar veronderstelde overspeligheid van haar eerste echtgenoot, dan ging Maarten daarop in. Begon haar zoon de Bijbelverhalen te weerleggen, dan adviseerde de oude vrouw hem 'te geloven als een kind', dat wil zeggen: zonder er vraagtekens bij te zetten. De verschillen die er natuurlijk ook waren, worden uitgewerkt in tegenstellingen: Magdalena's voortkeur voor psalmen tegenover Maartens bewondering voor klassieke muziek, moeders ongezonde leefwijze tegenover de gezondheid van haar zoon, haar keuze voor de homeopathie tegenover die van Maarten voor de reguliere geneeskunst.

Als presentator van dit geheel beoont de oude ik zich een

Stijl

ware verteller. Vaderlijk leidt hij de lezer door de geschiedenis. Meeten in de 'Proloog' maant hij hem al zich naar aanleiding van het vertelde geen verkeerd beeld van zijn moeder te vormen. Hij heeft zeker heel veel van haar gehouden, verzeker hij zijn publiek, zijn moeder was een zorgzame vrouw die alleen de pech had aan een aantal wanen te lijden. In het verdere verhaal, wanneer hij weer eens van de hoofdlijn van de vertelling is afgedwaald, leidt hij de lezer terug met zinnen beginnend met 'Wat valt er verder nog te melden over [...]?' of 'Hoe het ook zij [...]'. Zulke elementen geven de stijl een los karakter. Over kleine inconsequenties, wat overbodige herhalingen valt de verteller niet. Bij tijd en wijle maakt hij het zich gemakkelijk door, in plaats van zaken nog eens te moeten uitleggen, te verwijzen naar eerder geschreven werk als *Verlovingstijd*, *De jacobsladder* of *Een vlucht regenvuipen*. Als hij het nodig vindt, licht hij in beschouwend de Gereformeerde Kerk tot het correct plukken van boontjes. En soms, wanneer hij aan de hand van een voorval in zijn verhaal nog iets kwijt wil over wetenschap of kunst in het algemeen, neemt hij daar gewoon even de ruimte voor.

Hierbij is de gebruikelijke taal alledaags, vaak voorzien van ouderwetse woorden als 'groos' (hoogmoedig) en 'boot' (dienstboed). Het woordgebruik doet soms jongensachtig, wat puberaal aan. Een term als 'mokkels' – door moeder gebruikt voor de veronderstelde liefses van zijn vader – lijkt authentiek en toe te schrijven aan het feit dat de anders zo keurige vrouw zich in haar jaloezie liet gaan. Maar het is toch Maarten zelf die in zijn intieme schets van een zich voor zijn kleutergen aankledende moeder de sfeer verstoort met de mededeling dat haar nylonkousen, als haar jaretels niet meteen pakten, meteen weer naar

beneden 'donderden'. Ook de bijbel laat hij een paar keer van de te smalle schoorsteenmantel 'donderen' en de ark van Noach vaart bij hem niet maar 'dobbert'. Hierboven is al gewezen op de afwisseling van verhalende tekst met beschouwende passages. Maar 't Hart neemt ook reeds bestaande teksten van anderen op: kinderliedjes, gebedjes, een poësieaibuimversje, psalmen en Bijbelteksten, citaten van Vincent van Gogh en Constanlijn Huygens. En de twee brieven die Magdalena Maarten ooit schreef. Het is voor de verteller de enige manier om zijn moeder ook zelf te laten spreken. Hij toont hiermee dat ook hij zich bewust is van de subjectiviteit van zijn tekst. Het betreffende hoofdstuk *Twee brieven* begint dan ook met: 'Het zou mooi zijn als ik mijn moeder zelf aan het woord kon laten. Dan immers kan de lezer zich pas echt een beeld van haar vormen. Nu krijgt hij of zij alles te zien door het filter van mijn bewustzijn en geheugen.' Later zal hij nog een keer van dit besef getuigen door twee versies te noteren van de gang van zaken rond de opname van Jap Lock in het verpleeghuis: die van zijn moeder en die van zijn zwager. Maar die komen toch weer uit zijn eigen pen.

Context

Magdalena past naadloos in het oeuvre van Maarten 't Hart, die altijd van autobiografische elementen gebruik heeft gemaakt, aanvankelijk verwerkt tot fictie, maar gaandeweg steeds openlijker. Het is ondoenlijk hier alle overeenkomsten te behandelen, maar al in zijn vroegste werk treffen we de thema's als het opgroeien in het gereformeerde milieu in met name het Maassluis van de jaren vijftig, het zich afzetten tegen het geloof, eenzaamheid, de buitenstaander in eigen milieu, standverschil, de onbereikbare vrouw, de liefde voor muziek en cultuur en de interesse voor dieren en voedsel.

Het is verleidelijk *Magdalena* naast *Een vlucht regennuipen* (1978) te leggen, 't Harts doorbraak naar het grote publiek. Ook hierin wordt de moeder-zoonrelatie uitgewerkt, al komen de fictieve moeder en Magdalena niet helemaal overeen. In *Een vlucht regennuipen* sterft ze bijvoorbeeld vrij jong aan keelkanker, terwijl Magdalena in werkelijkheid op tweeënnegentigjarige leeftijd dood van de bank glijdt. *Magdalena* vult 't Harts beschrijvingen van zijn vader aan, al onderwerp in *De aansprekers*, 'roman van vader en zoon' (1979), over de aanloop naar de dood en het uiteindelijk sterven van Pau 't Hart.

't Hart behoort tot een groep anekdotische en neoromantische vertellers die vanaf de jaren zeventig van de vorige eeuw

actief is. Zij vertellen verhalen over een alledaagse, voor de lezer herkenbare werkelijkheid. Hierbinnen kwam in de jaren negentig autobiografische literatuur op. Daar weer binnen past *Magdalena* in een rijtje werken waarin de moeder-zoonrelatie wordt uitgediept, zoals *Brief aan mijn moeder* (1974) van Ischa Meijer, *School nummer 1* (1994) van Pierre Placau, *Sprakeloos* (2009) van Tom Lanoye, *De laatste liefde van mijn moeder* (2010) van Dimitri Verhulst, *Ik kom terug* (2014) van Adriaan van Dis en *Moedervlekken* (2016) van Arnon Grunberg.

Wat het onderwerp calvinistisch milieu betreft, sluit 't Hart met *Magdalena* aan bij het werk van J.M.A. Biesheuvel, Jan Wolkers, Oek de Jong, Jan Siebelink en Franca Treur. Door de traditieuze vertelwijze staat 't Harfs roman in de traditie van klassieke romanciers als Dickens, Trollope, Fontane, Melville en de realistische kant van Vestdijk. Binnen *Magdalena* verwijst de auteur regelmatig naar werk van verschildende van deze voorgangers. De roman wordt hiermee onderdeel van de gehele – internationale – letterkunde. Daarbij presenteert de schrijver zijn tekst nadrukkelijk als behorend tot zijn eigen oeuvre door de lezer voor meer informatie naar zijn andere werk te verwijzen.

Waarderingsgeschiedenis

Magdalena werd over het algemeen goed ontvangen; slechts enkele recensenten reagerden negatief. Lovende reacties zijn onder meer te vinden bij Kees 't Hart en Koen Eykhout. Kees 't Hart bekent aanvankelijk niet precies te weten wat Maarten 't Hart met zijn tekst beoogt, maar concludeert toch:

[...] in ieder geval las ik zijn boek met toenemende bewondering en ook stil in mezelf prevelend over zoveel ingehouden, schuwe en dan weer volstrekt ongegeneerde en vaak fraai weergegeven herinneringen. Als je zo kunt schrijven is het wat mij betreft toegestaan over alles te schrijven. Zelfs over moeders.

Koen Eykhout concludeert:

Maarten 't Hart heeft de tijd dat het hem raakte dat de literatuurpolitie hem taboe verklaarde allang achter zich gelaten, het zou critici sieren om nu eens niet af te gaan op 'wie is mijn vriendje in de Amsterdamse kroeg' maar *Magdalena* te beoordelen op haar merites. Ze zullen zien dat niemand zo'n verhaal kan schrijven als 't Hart. Of hij aan tafel zit bij je. Een rasvertegger.

Ook positief, maar met een kritische noot, reageren Jaan Ruyters en Janet Luis. Ruyters schrijft dat 't Hart in het leven van zijn moeder duikt: 'Dat doet hij in losse, chronologisch geordende hoofdstukken – met het van hem bekende aanstekelijke vertelplezier.' Maar het feit dat de schrijver graag een rommelig reïnstaat, [...] maakt van *Magdalena* soms een wat rommelig lees, met nogal wat herhalingen, maar vervelen doet het geen moment.' Luis kwalificeert de tekst als '[...] dit springerig, spannende boek met zijn wonderlijke anekdotes en verhalen. Maar, oordeelt ze:

Het boek gaat, nadat in de voorgaande hoofdstukken flink wat stof is opgewaaid, een beetje als een nachtkaaars uit. De beschrijving van de begrafenis van moeder is nogal lauw en emotioneel. Terwijl 't Hart nog even de gelegenheid te baat neemt om eerst de *Apostolische Gelofsbelijdenis* en daarna het *Onze Vader* woord voor woord af te kraken en af te geven op 'dat bizarre, hopeloze, zwaar overschattende belabberde onzingebed', blijft *Magdalena* verschrompeld in haar kist, toch wat verweesd achter, met een net niet helemaal mooi rondgebeld portret.

Minder waardering tonen critici als Persis Bekkering en Lies Schut. Bekkering vindt het thema van een onmogelijke en afstrandelijke moeder voor wie de zoon toch veel liefde voelt, fascinerend, maar, schrijft ze: 'Hij [Maarten 't Hart] kan zichzelf en zijn "spitsvondigheid", waar hij zichzelf om prijs, niet opzetteren om met haar logica de wereld te bezien. Maarten zit Magdalena in de weg.' Lies Schut sluit haar recensie af met: 'Jammer dat 't Hart zich voor *Magdalena* niet meer in het (leef-)leven van zijn moeder heeft verdiept. Nu krijgt de lezer haar te zien door het filter van 't Harts bewustzijn en geheugen. Voor een evenwichtig beeld is dat niet genoeg. In *Magdalena* blijft te veel on gezegd.'

Ronduit afkeurend is de reactie van Femke van Wigen met: *Magdalena* blijft hangen in anekdotes, later in een handvol ontmoetingen tussen de volwassene Maarten en zijn moeder. Die rijgt 't Hart aaneen terwijl hij zijn eigen originaliteit memoreert: zoals het feit dat hij al jong, toen hij ging berechnen hoe Noach zijn ark toch zo vol dieren had gekregen, geen geloof meer had. Het is allemaal al eerder beschreven door 't Hart – en beter bovendien.

Ook de critici uit de christelijke kranten tonen maar weinig waardering. Eny de Bruijn bijvoorbeeld schrijft dat 't Hart afrekent met het geloof van zijn moeder: '*Magdalena* biedt grondig inzicht in dat proces, en dat is schokkend en aangrijpend

voor iedereen die de hoogste dingen van het leven wel heilig acht;

Voor deze bespreking is gebruikgemaakt van: Maarten 't Hart, *Magdalena*, eerste druk, Amsterdam 2015.

Secundaire literatuur

- Dries Muis, Geen bloemen voor moeder. In: *HP/De Tijd*, 1-2-2015.
- Femke van Wiggeren, Het zal je moeder maar wezen. In: *Opzij*, 1-2-2015.
- Sofie Mulders, 'Nee, ik mis haar niet'. In: *De Morgen*, 11-2-2015. (interview)
- Mark Cloostermans, Als een hardvochtige God. In: *De Standaard*, 13-2-2015.
- Marjolijne Gerling, Magdalena had beter Maarten kunnen heten. In: *Nederlands Dagblad*, 13-2-2015.
- Persis Bekkering, Meer Maarten dan Magdalena. In: *de Volkskrant*, 14-2-2015.
- Jannetje Koelwijn, 'Ik vond mijn moeder geweldig opwindend'. In: *NRC Handelsblad*, 14-2-2015. (interview)
- Jeroen Vullings, Lekker koken, lekker eten, dat hoeft op aarde niet, dat komt straks in de hemel. In: *Vrij Nederland*, 14-2-2015.
- Jeroen Vullings bespreekt het boek van de weck. In: *Vrij Nederland*, 14-2-2015.
- Theo Hakker, Tandepoetsen en doorleren? Onzin. In: *De Tweensche Courant*, 16-2-2015.
- Sonja de Jong, Magdalena. In: *Noordhollands Dagblad*, 17-2-2015.
- Kees 't Hart, Strapaasen van het moederbecst. In: *De Groene Amsterdammer*, 19-2-2015.
- Lies Schuij, Godvrezend en zachtaardig. In: *De Telegraaf*, 19-2-2015.
- Arie Storm, 'Ze is helemaal koud'. In: *Het Parool*, 19-2-2015.
- Janet Luis, Heerlijk, die nylonkousen en die jarretels. In: *NRC Handelsblad*, 20-2-2015.
- Emmy de Bruijn, Maarten 't Harts moeder. In: *Reformatiesch Dagblad*, 21-2-2015.
- Jann Ruyters, Moeder was een strikt type. In: *Trouw*, 21-2-2015.
- Irene Starr, Grimlachjes. In: *Elsevier*, 21-2-2015.
- Koen Eykhout, Last van een pastorale depressie. In: *Dagblad De Limburgers*, 24-2-2015.
- Arie Kok, De hype. In: *De Nieuwe Koers*, 3-4-2015.
- Sylvia Witterman, Witterman heeft iets gelezen. In: *de Volkskrant*, 4-4-2015.
- Harold van Dijk, Een niet-eindigende kruisocht tegen de waan: 'Magdalena van Maarten 't Hart. In: *Ons Erfdeel*, nr. 3, 2015, jrg. 58, pp. 149-150.

